

ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากวิถีชีวิตของชาวบ้าน ตำบลหมื่นไวย อำเภอเมืองนครราชสีมา
จังหวัดนครราชสีมา

THE STUDY OF LOCAL WISDOM FROM VILLAGERS' WAYS OF LIFE IN
MUEN WAI SUB-DISTRICT, MUANG NAKHON RATCHASIMA DISTRICT,
NAKHON RATCHASIMA PROVINCE

ทิพย์วารี สงนอก

THIPWARI SONGNOK

นนธิยา จันทรเนตร์

NONTHIYA CHANNETE

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

NAKHONRATCHASIMA RAJABHAT UNIVERSITY

นครราชสีมา

NAKHONRATCHASIMA

รับบทความ : 1 เมษายน 2563/ปรับแก้ไข : 30 เมษายน 2563/ตอบรับบทความ : 15 พฤษภาคม 2563

Received : 1 April 2020/Revised : 30 April 2020/Accepted : 15 May 2020

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และเพื่อวิเคราะห์คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นจากวิถีชีวิตของชาวบ้าน ตำบลหมื่นไวย อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (เชิงลึก) และวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป

ผลการวิจัยพบว่า ชาวบ้านตำบลหมื่นไวยสั่งสมภูมิปัญญาท้องถิ่นจากวิถีชีวิตและสืบทอดปรับใช้มาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ 1) ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค คือ การรักษากระดูก เส้นเอ็น กล้ามเนื้อ ด้วยน้ำมันงา 2) ภูมิปัญญาด้านอาหาร คือ การทำพริกแกงแม่ประภา และการทำขนมจีนประโดก 3) ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรม การทำบายศรีเพื่อบูชาครู บายศรีสู่ขวัญคนป่วย บายศรีสู่ขวัญนักเรียน นักศึกษา บายศรีสู่ขวัญภาค ตลอดจนบายศรีในกรณีไหว้ครูใหญ่ประจำปีของวัดหมื่นไวย ด้านคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า 1) ทำให้ชาวบ้านมองเห็นประโยชน์จากธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม และนำมาปรับในวิถีการดำรงชีวิต 2) ทำให้คนในชุมชนตำบลหมื่นไวย มีความรักและสามัคคีกัน 3) ช่วยสร้างขวัญกำลังใจ 4) สร้างงาน สร้างอาชีพ และเพิ่มรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่นและ 5) ช่วยเสริมสร้างสุขภาพคนในท้องถิ่นให้ดีขึ้น

คำสำคัญ : ภูมิปัญญาท้องถิ่น, วิถีชีวิตของชาวบ้าน

ABSTRACT

This study aimed to collect local wisdom from a sample of villagers' way of life and to analyze the value of local wisdom in the villagers' way of life at Muen Wai sub-district, Muen Wai district, Nakhon Ratchasima province. This qualitative research employed an unstructured interview for data collection and inductive analysis. Findings revealed that Muen Wai villagers accumulated their local wisdom from their way of life and inherited it for the present time as follows: 1) Treatment for healing bones, tendons and muscles with sesame oil; 2) Food, including how to make instant curry paste Mae Prapha and rice vermicelli Pradok; 3) Arts and crafts, including making Baaisri (i.e., a bowl with a pedestal decorated with banana leaves, containing flowers, candles and food) to pay respect to teachers, for sick people, for students, for those who are to be ordained as a monk, as well as Baaisri for the annual cadaver worship of the Muen Wai community. In terms of the value of local wisdom in their way of life, it was found that: 1) villagers have seen the usefulness from nature and the environment and made use of that knowledge in their way of life; 2) villagers in the Muen Wai community become loved and united; 3) it creates moral strength; 4) it creates jobs or careers and increases the income for people in the community; and 5) it improves the health and quality of life for the people in the community.

Keywords : Local wisdom, Villagers' ways of life

บทนำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ผลผลิตทางปัญญาของผู้คนในชุมชนและท้องถิ่น ที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ภายใต้บริบทสังคมและธรรมชาติแวดล้อมของท้องถิ่น ประกอบกับแนวคิดวิเคราะห์ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ จนเกิดเป็นการหลอมรวม เป็นแนวคิดที่เป็นลักษณะของตนเอง สามารถพัฒนาความรู้มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัยในการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้ดี ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ แล้วพัฒนาเลือกสรร ปรับปรุงองค์ความรู้เดิมเหล่านั้นให้เพิ่มพูนคุณค่าขึ้นจนเกิดทักษะความชำนาญ สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตอย่างสอดคล้องและเหมาะสมกับยุคสมัยตลอดจนเกิดภูมิปัญญาองค์ความรู้ใหม่ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่มีสิ้นสุด (Sridhamma, 2011, p. 4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นมรดกวัฒนธรรมอันเกิดจากพัฒนาการปรับตัว และปรับวิถีชีวิตของคน เป็นความรู้ที่เกิดจากการทดลองปฏิบัติจริงในห้องทดลองทางสังคม ความรู้เหล่านี้มีการค้นพบ ลองใช้ ดัดแปลง ถ่ายทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน ผ่านกระบวนการ ชัดเจนจากฐานสู่ฐาน มีค่าและมีความสำคัญยิ่งนัก นับเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของมนุษย์ ที่ทุกคนควรรู้ รักษา พัฒนา และนำมาปรับใช้พัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน (Kaewwanna, 2011, p. 184)

ชุมชนตำบลหมื่นไวย อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา เป็นผู้ชุมชนที่มีอาณาเขตติดชุมชนเมือง มีอาชีพค้าขายและมีบางส่วนเป็นชุมชนแบบเกษตรกรรม มีอาชีพทำนา ปลูกผัก ปลูกมะนาวจำหน่าย รวมจำนวนหมู่บ้านทั้งสิ้น 9 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านประโดก บ้านหมื่นไวย บ้านโนนตาสุก บ้านโพหนอง บ้านคลองบริบูรณ์ การโคกไผ่

บ้านหนองนาลุ่ม บ้านโคกผางาด และบ้านโคกไผ่สอง หมู่บ้านทั้ง 9 หมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านที่มีความโดดเด่นทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษอย่างหลากหลาย อาทิ หมู่บ้านประโดก หมู่ที่ 1 คือศูนย์รวมภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านอาหาร ได้แก่ การทำขนมจีน มีจุดเริ่มต้น มีการทดลอง และมีการนำใช้สูตรการทำขนมจีนที่มีอัตลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นจนเป็นที่รู้จักในนามขนมจีนประโดก เป็นภูมิปัญญาที่สร้างความภาคภูมิใจให้กับชุมชน นอกจากการทำขนมจีนแล้วยังพบภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำพริกแกง การทดลองปลูกและแปรรูปเห็ดเมื่อจำหน่ายไม่ได้หรือขายไม่หมดที่หมู่บ้านคลองบริบูรณ์ หมู่ที่ 5 นอกจากนี้ที่หมู่บ้านหมื่นไวย หมู่ที่ 2 ยังเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนที่ยาวนาน ปรากฏหลักฐานทางสถาปัตยกรรมสร้างมาจากความศรัทธาและความเชื่อของบรรพบุรุษ คือโบสถ์เก่ากลางน้ำ 300 ปี นอกจากจะสะท้อนประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนที่ยาวนานแล้วยังแสดงให้เห็นถึงพลังทางภูมิปัญญาของท้องถิ่นในด้านการสร้างสิ่งปลูกสร้าง ที่อยู่อาศัยอีกด้วย

ชุมชนตำบลหมื่นไวย แม้จะเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในอำเภอเมือง ซึ่งมีสภาพสังคม เศรษฐกิจ เป็นลักษณะสังคมเมือง ห้างสรรพสินค้าต่าง ๆ เข้ามาปลูกสร้างและมีอิทธิพลต่อการใช้ชีวิตของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก แต่ชุมชนนี้ยังสามารถรักษาภูมิปัญญาที่เป็นลักษณะเฉพาะของคนในชุมชนและสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี นั่นคือ ภูมิปัญญาด้านการทำมาหากิน หรือการเกษตรชาวบ้านโนนสูง หมู่ที่ 4 มีการดำเนินชีวิตตามแนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 จนเป็นศูนย์การเรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพสินค้าเกษตร หมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงเกษตร ที่มีผู้คนมาศึกษาดูงานจากทั่วประเทศ นอกจากนี้ยังพบภูมิปัญญาด้านการบำบัดรักษากระดูกโดยใช้น้ำมันงาที่หมู่บ้านหนองนาลุ่ม หมู่ที่ 7 อีกด้วย

จะเห็นได้ว่าข้อมูลด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นจากวิถีชีวิตของชาวบ้านตำบลหมื่นไวย สะท้อนให้เห็นถึงความฉลาดหลักแหลมของคนในชุมชนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปกติสุข แต่ข้อมูลที่มีคุณค่าและหลากหลายเหล่านี้ยังขาดการศึกษาและรวบรวมอย่างเป็นระบบ และเป็นลายลักษณ์อักษร ผู้วิจัยเล็งเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของชุมชนอันเป็นมรดกของชาติ จึงศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจากวิถีชีวิตชาวบ้านตำบลหมื่นไวย อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา เพื่อให้คนในชุมชนได้ภาคภูมิใจและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ สืบทอด และเผยแพร่ภูมิปัญญาให้อยู่ในชุมชนสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

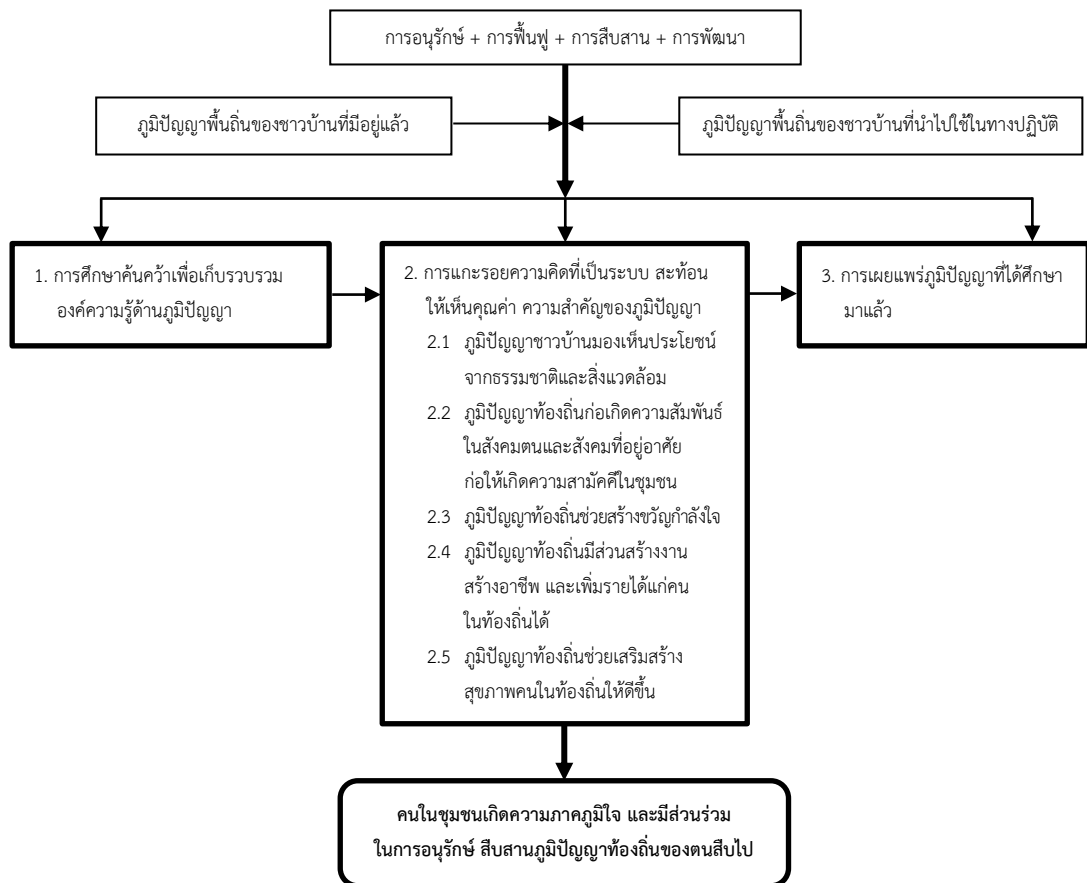
1. เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจากวิถีชีวิตของชาวบ้าน ตำบลหมื่นไวย อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา
2. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นจากวิถีชีวิตของชาวบ้าน ตำบลหมื่นไวย อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา

ประโยชน์การวิจัย

ชุมชนตำบลหมื่นไวย อำเภอเมืองนครราชสีมา มีข้อมูลทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับวิถีชีวิตซึ่งเป็นข้อมูลลายลักษณ์อักษร เพื่อใช้เป็นฐานในการเรียนรู้ พัฒนาวีถีชีวิตความเป็นอยู่จากพื้นฐานทางความคิด ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ และสืบทอดภูมิปัญญาให้กับคนในชุมชนและลูกหลานสืบไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนเอกสารเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน และคุณค่าที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น (Pakdeewong, 2009, unpagued; Ratpiyapaporn, Jungprawate, & Janbanierd, 2007, p. 216-217; Choibamroong, 2011, p. 51) ผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้ดังกล่าวและนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย แสดงดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

กลุ่มเป้าหมาย

การวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยใช้วิธีเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเฉพาะเจาะจง โดยผู้ให้ข้อมูลได้มาจากการร่วมสัมภาษณ์ระหว่างผู้นำชุมชน กล่าวคือ ผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้าน ตัวแทนจากมหาวิทยาลัยที่ร่วมทำวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน โดยผู้ใหญ่บ้านที่อยู่ในเขตความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลหมื่นไวย อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา ได้ระบุข้อมูลปราชญ์ชาวบ้านในแต่ละสาขา ดังนี้

1. ภูมิปัญญาด้านอาหาร ได้แก่ การทำพริกแกง และการทำขนมจีน จำนวน 2 คน
2. ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค ได้แก่ หมอน้ำมัน จำนวน 2 คน
3. ภูมิปัญญาด้านศิลปหัตถกรรม ได้แก่ การทำบายศรี จำนวน 1 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์ แบ่งเป็น 4 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป ส่วนที่ 2 การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้าน มีบทบาทต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านด้านใดบ้าง) ส่วนที่ 3 ลักษณะ ขั้นตอน หรือกระบวนการสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่น (ปรากฏภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาใดบ้าง และมีรายละเอียดอย่างไร) ส่วนที่ 4 การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น (ควรมีการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไปอย่างไร) ซึ่งผ่านการตรวจสอบคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครราชสีมา จำนวน 3 คน และทำการแก้ไขตามคำแนะนำ ทำให้ได้แบบสัมภาษณ์ที่ตรงตามวัตถุประสงค์การวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัย ประกอบด้วย อาจารย์ 2 คน และนักศึกษาสาขาสังคมวิทยา ภาษาไทย จำนวน 3 คน ลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยตนเองทุกครั้ง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องมากที่สุด ด้วยการนำแบบสัมภาษณ์ไปซักถามปราชญ์ชาวบ้าน ที่ได้ติดต่อประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และผู้ใหญ่บ้าน เพื่อให้ช่วยแนะนำปราชญ์ชาวบ้าน มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขึ้นแนะนำตัวอย่างเป็นทางการเป็นกันเอง โดยพูดคุยเรื่องทั่วไปเพื่อลดความตึงเครียดและสร้างความคุ้นเคย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เปี่ยมธรรมชาติมากที่สุด

ขั้นตอนที่ 2 ขึ้นอธิบายขั้นตอนการเก็บข้อมูล โดยการชี้แจงรายละเอียดและวัตถุประสงค์การวิจัยให้กับปราชญ์ชาวบ้านฟังเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน

ขั้นตอนที่ 3 ขึ้นเก็บข้อมูล ด้วยการสัมภาษณ์ โดยคณะผู้วิจัยบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ลงในแบบสัมภาษณ์ พร้อมทั้งขออนุญาตบันทึกภาพ และเสียงประกอบการเก็บข้อมูล ไม่ว่าจะเป็นภาพปราชญ์ชาวบ้าน วัสดุอุปกรณ์ และขั้นตอน กระบวนการสร้างภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลในภาพรวมเท่านั้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มครบตามวัตถุประสงค์เรียบร้อยแล้ววิเคราะห์เนื้อหาตามปรากฏการณ์ที่สอดคล้องกับกรอบแนวคิดของการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจากวิถีชีวิตของชาวบ้าน ตำบลหมื่นไวย อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา มีดังต่อไปนี้

1.1 ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นเนื่องจากความเจริญทางการแพทย์ ยังไม่ได้พัฒนาเหมือนปัจจุบัน เมื่อชาวบ้านไม่สบาย ป่วยไข้ หรือบาดเจ็บ ก็ต้องมีการเยียวยาหรือหาทางออกด้วยการดูแลสุขภาพของตนเองหรือดูแลสุขภาพคนในครอบครัว โดยการกินอาหาร สมุนไพร เพื่อปรับร่างกายให้เกิดความสมดุล หากหายก็จดจำ และนำมาใช้ นอกจากนี้ยังมีหมอพื้นบ้านที่มีความรอบรู้เกี่ยวกับพืช สมุนไพร และสรรพคุณต่าง ๆ ของพืชแล้วนำมารักษาหรือดูแลสุขภาพคนในชุมชน จนได้รับการยอมรับนับถือ และเป็นที่พึ่งของชุมชนด้านการรักษาโรคต่าง ๆ โดยที่ ในชุมชนหนึ่งอาจจะมีหมอพื้นบ้านได้หลายคน ที่เชี่ยวชาญเฉพาะทาง เช่น หมอยา เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านตัวยาสมุนไพรในการบำบัดรักษา หมอน้ำมันหรือหมอกระดูก ก็เชี่ยวชาญในการรักษาอาการโดยใช้น้ำมัน ร่วมกับคาถาเพื่อดูแลสุขภาพการปวดเมื่อย หรืออาการที่เกี่ยวข้องกับไขข้อ กระดูก เส้นเอ็น เป็นต้น

จากการศึกษาประวัติเบื้องต้นเกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคของคนในชุมชนตำบลหมื่นไวย พบว่า มีหมอชาวบ้านที่ช่วยดูแลรักษาเกี่ยวเรื่องกระดูก อาการปวดเมื่อยตามร่างกาย ด้วยน้ำมันงา โดยเรียนรู้มาจากบิดา และบิดาก็เรียนรู้ภูมิปัญญาด้านนี้มาจากปู่อีกทอดหนึ่ง ถือเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่ได้รับการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ในปี พ.ศ. 2560 หมอพื้นบ้านดังกล่าวข้างต้นเสียชีวิต แต่ก็มีผู้สืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคต่อมาจนถึงปัจจุบัน จำนวน 2 คน ดังนี้

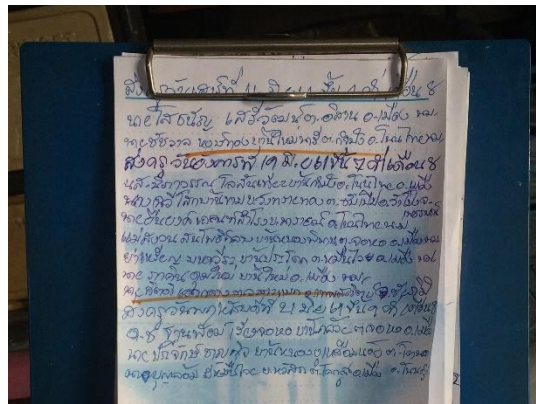
1.1.1 หมอพื้นบ้านที่สืบทอดในครอบครัว โดยหมอพื้นบ้านท่านนี้เรียนรู้การรักษากระดูก ด้วยน้ำมันงาจากพ่อตา เพื่อทดแทนคุณที่ช่วยเหลือมาตลอด โดยระบุว่า “เมื่อมีคนมาหาพ่อ ก็ต้องมีคนเป็นตัวแทน ทำหน้าที่รักษาแทนพ่อได้” การรักษาจะพิจารณาจากช่วงอายุคน เนื่องจากประสบการณ์การรักษาทำให้เข้าใจ และเรียนรู้ว่า อายุมีผลต่อการรักษา และหมอมักจะพูดเพื่อทำความเข้าใจกับผู้มารักษาก่อนว่าช่วงวัยจะมีผลต่อการเจ็บป่วย เช่น กลุ่มวัยรุ่น โดยมากสาเหตุของการเจ็บป่วยมักจะเกิดจากอุบัติเหตุ เมื่อมารักษาจะได้ผลดี และหายเร็วกว่าผู้สูงอายุ หากเป็นผู้สูงอายุ สาเหตุของการเจ็บป่วยมักจะเกิดจากการเสื่อมของข้อกระดูก หมอจะพูดคุยให้ผู้ป่วยได้เข้าใจในสภาพของสังขารประกอบการรักษาว่า อาจจะไม่หายขาด เพียงแต่ช่วยบรรเทา อาการเจ็บปวดให้ลดลงเท่านั้น

เมื่อวินิจฉัยอาการของผู้มารักษาแล้ว หมอจะให้ใช้น้ำมัน จากนั้นทำพิธีบูชาครู และทาน้ำมันงาบริเวณที่ผู้ป่วยเจ็บปวด โดยรอบที่ 1 คือ การลงคาถาที่น้ำมันงา และรอบที่ 2 คือการปิดเป่ารังควาน และอธิษฐานให้เกิดผลดีต่อคนป่วยใช้ หลังการทาน้ำมันเสร็จเรียบร้อยแล้วก็นำน้ำมันไปทาต่อเองที่บ้านของตน ตามคำแนะนำของหมอ

ภาพที่ 2 การตรวจร่างกายก่อนการรักษาของหมอพื้นบ้าน

ที่มา : ภาพถ่ายเมื่อ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2561 ณ บ้านหนองกลุ่ม ตำบลหมื่นไวย อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ 3 การจดบันทึกผู้มาส่งค่าครู เมื่อหมอพื้นบ้านรักษาหายแล้ว

ที่มา : ภาพถ่ายเมื่อ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2561 ณ บ้านหนองนาถุ่ม ตำบลหมื่นไวย อำเภอมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา

1.1.2 หมอพื้นบ้านที่สืบทอดโดยมอตัวเป็นศิษย์ หมอพื้นบ้านท่านนี้มีความศรัทธาในตัวครู และมีจิตใจที่อยากช่วยเหลือผู้เจ็บป่วย จึงขอศึกษาวิชาจากครูในการรักษาหมอจะใช้วิธีการซักถามอาการ ร่วมกับถามเกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้ป่วยก่อนมารักษา ซึ่งหากผู้ป่วยไปพบแพทย์แผนปัจจุบันมาก่อนก็นำผลการวินิจฉัยของแพทย์แผนปัจจุบันมาพิจารณาประกอบการดูแลรักษาของตน จากนั้นจะตรวจร่างกายผู้มารักษา โดยการจับต้อง ดูอาการ เมื่อตรวจดูอาการของผู้มารักษาแล้วหมอจะบอกให้บูชาน้ำมันงา ขวดละ 200 บาท พร้อมค่าครู 5 บาท ทั้งนี้สามารถบูชาไปฝากผู้ป่วยที่ไม่มาได้ แต่จะใช้น้ำมันร่วมกันไม่ได้ เมื่อผู้มารักษาบูชาน้ำมันเรียบร้อยแล้ว หมอจะเริ่มทำพิธีบูชาครู-เสกน้ำมัน ในการบูชาครูหมอได้จัดเตรียมกรวยดอกไม้ไว้ให้ผู้มารักษาเพื่อความสะอาดมากยิ่งขึ้น

เมื่อบูชาครูและเสกน้ำมันเรียบร้อยแล้ว หมอจะนำสาส์นบูชาน้ำมันงาทาบริเวณที่ผู้มารักษาเจ็บปวดพร้อมรายคาตา และแนะนำเกี่ยวกับการดูแลรักษาสุขภาพ การทาน้ำมัน นอกจากใช้สาส์นทาน้ำมันแล้ว ยังใช้ผ้าพันบริเวณที่ปวดให้กับผู้มารักษาด้วย โดยหมอจะสอบถามความต้องการจากผู้มารักษา ก่อน หากต้องการก็จะทาน้ำมันพร้อมพันผ้าบริเวณที่เจ็บปวดให้ ต้องจ่ายค่าบริการ 40 บาท

ภาพที่ 4 การทาน้ำมันงาและพันผ้าบริเวณที่ปวดให้ผู้มารักษา

ที่มา : ภาพถ่ายเมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2561 ณ บ้านหนองนาถุ่ม ตำบลหมื่นไวย อำเภอมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคพบว่า หมอพื้นบ้านทั้งสองท่านยังมีบทบาทในการช่วยเหลือผู้ป่วยในชุมชนและคนในพื้นที่ใกล้เคียงอย่างสม่ำเสมอ เนื่องจากการรักษาของหมอพื้นบ้านเป็นการรักษาที่สร้างความอุ่นใจให้กับผู้ป่วย โดยสามารถเข้ารับการรักษาได้ง่าย ใกล้ชิด และเป็นที่พึ่งทางใจได้เป็นอย่างดี การรักษาขึ้นอยู่กับความสมัครใจของผู้ป่วย ราคาในการรักษาแต่ละครั้งไม่สูงเกินกำลังที่จะต้องจ่าย และจากการสังเกตยังพบว่า หมอพื้นบ้านทั้งสองท่านมีความสุภาพ เรียบร้อย และอ่อนโยนต่อผู้มารับรักษาเป็นอย่างมาก จึงทำให้ผู้มารับการรู้สึกสบายใจ มีกำลังใจเหมือนได้พูดคุย และระบายความเจ็บป่วยกับญาติคนหนึ่ง ซึ่งเมื่อเทียบกับสถานการณ์การรักษาในสถานพยาบาลแพทย์แผนปัจจุบัน ความใกล้ชิดและเป็นกันเองระหว่างหมอกับผู้ป่วยไม่ปรากฏความสัมพันธ์ดังกล่าวมากนัก

1.2 ภูมิปัญญาด้านอาหาร หรือภูมิปัญญาด้านโภชนาการ คือ ความสามารถในการเลือกสรรประดิษฐ์ และปรุงแต่งอาหาร ให้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกาย และผลิตเป็นสินค้า บริการส่งออกจนได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ตลอดจนขยายคุณค่าเพิ่มของทรัพยากรที่มีอีกด้วย (Office of the National Education Commission, 2002, pp. 8-9) ในการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านอาหารของชุมชนตำบลหมื่นไวย อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ปรากฏภูมิปัญญาด้านอาหารที่สะท้อนอัตลักษณ์ ดังนี้

1.2.1 การทำพริกแกง โดยปราชญ์ชาวนานี้เดิมมีอาชีพทำไส้กรอกขายที่ตลาดประปา อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ จึงคิดทำพริกแกงขายโดยใช้กระบวนการทำจากการทำพริกแกงเพื่อประกอบอาหารในชีวิตประจำวันควบคู่กันไป เริ่มทำพริกแกงขายครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2549 และเมื่อปี พ.ศ. 2550 ต้องเข้ารับการผ่าตัดที่โรงพยาบาลเนื่องจากเป็นกระดูกทับเส้นประสาท หลังจากรักษาตัวแล้วก็ได้เลิกทำไส้กรอกหันมาทำพริกขายเพียงอย่างเดียว โดยขายที่ตลาดประปา ตลาดสุรนเรศ ตลาดแม่สมบูรณ์ อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา ปริมาณการวันละ 100 กิโลกรัมต่อหนึ่งตลาด ในการทำพริกแกงขายจนเป็นที่ยอมรับ และทำส่งขายทุกวันนี้ ปราชญ์ชาวนานี้บอกว่า “เพราะเราทำพริกแกงด้วยใจ ซื่อสัตย์ต่อคนกิน ใช้ของดี และทำสะอาด ทำให้พริกแกงเป็นที่รู้จัก และคนนิยมซื้อไปต้มแกงเป็นอาหารสำเร็จรูปขายอีกทีหนึ่ง”

การทำพริกแกง มีวัตถุดิบ คือ 1) พริก พริกแห้งสีแดงสด ถือว่าเป็นวัตถุดิบหลักในการทำพริกแกง เดิมทีใช้พริกแดงของไทย คือ ใช้พริกชี้หนุ่ยยอดสนและพริกแดงจินดา แต่ภายหลังพบว่าพริกแกงที่ได้นอกจากจะรสเผ็ดแล้วจะต้องมีสีแดงสด จึงได้นำพริกจินมาใช้แทน ปรากฏว่าเป็นที่ต้องการของตลาด เพราะมีสีแดงสดและรสเผ็ดถูกใจ จึงใช้พริกจินมาจนถึงปัจจุบัน 2) ตะไคร้ ใช้ตะไคร้ที่ชาวบ้านหนองนาหลุมปลูกและนำมาขาย 3) ข่า 4) หอม 5) กระเทียม 6) กระชาย 7) มะกรูด ถ้าจะให้ดีพริกแกงที่รสชาติดีและหอมใช้ผิวมะกรูดจะดีที่สุดและ 8) เกลือใช้เกลือไอโอดีนในการทำพริกแกง เมื่อเตรียมวัตถุดิบเรียบร้อยแล้ว นำตะไคร้และข่าไปเข้าเครื่องบดก่อน จากนั้นใส่พริก หอม กระเทียม กระชาย ผิวมะกรูด และเกลือบดรวมกัน การทำพริกแกงดังกล่าวได้เรียนรู้วิธีการทำจากมารดา ภายหลังได้พัฒนาและปรับปรุงสูตรให้เหมาะแก่การขายหรือใช้ในชีวิตประจำวัน ปัจจุบันได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับบุตรชาย

ภาพที่ 5 พริกแกงที่ทำส่งขายในตลาดตัวเมืองนครราชสีมา

ที่มา : ภาพถ่ายเมื่อ 24 มิถุนายน 2561 ณ บ้านหนองนาถุ่ม ตำบลหมื่นไวย อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา

1.2.2 ขนมหุ้นประโดก เป็นอาหารที่เป็นผลผลิตจากภูมิปัญญาของคนโคราช โดยชาวบ้านเลือกนำข้าวเจ้าซึ่งเป็นข้าวที่ปลูกในพื้นที่มาทำขนมหุ้น ปรากฏชาวบ้านเรียนรู้การทำเส้นขนมหุ้นมาจากบรรพบุรุษ เดิมชุมชนประโดกทำขนมหุ้นกันทั้งหมู่บ้าน นิยมหาขนมหุ้นไปขายในตัวเมือง และมีน้ำยาขนมหุ้นที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน การทำเส้นขนมหุ้นประโดก เดิมใช้วิธีการทำแบบโบราณตามที่บรรพบุรุษทำ ดังนี้

1) การเลือกชนิดของข้าวเพื่อนำมาทำเส้นขนมหุ้น ชาวบ้านนำข้าวเหลืองประทิวซึ่งเป็นข้าวที่ปลูกเองมาใช้ โดยใช้ปลายข้าวหรือข้าวเมล็ดหักมาทำเส้นขนมหุ้น

2) นำเมล็ดข้าวมาแช่น้ำ ประมาณ 1 ชั่วโมง แล้วนำขึ้นใส่ตะกร้าทิ้งไว้ประมาณ 2 วัน วันที่ 3 นำข้าวมาล้างให้สะอาดแล้วใส่ครกตำให้ละเอียด

3) เมื่อตำข้าวจนละเอียดเป็นเนื้อแป้งแล้วนำแป้งมาละลายน้ำ 1:3 ส่วน ทิ้งแป้งไว้ให้ตกตะกอน 1-2 คืน โดยรินน้ำทิ้งและเปลี่ยนใหม่ เรียกว่า “แป้งนอนคืน” ซึ่งหากไม่ทำขั้นตอนนี้อาจทำให้เส้นขนมหุ้นมีรสเปรี้ยวรับประทานไม่อร่อย

4) เมื่อแป้งนอนคืนเรียบร้อยแล้ว เติมน้ำทิ้ง แล้วนำแป้งที่ได้ใส่ถุงผ้าขาวห้อยให้หยดจนหมด จากนั้นนำของหนักมาทับไว้ข้ามคืน

5) นำแป้งมาทำให้เป็นก้อนกลมใส่ไปในสาหร่าย (ใช้เครื่องย่านางมาสานเป็นรูปวงกลมเพื่อรองรับก้อนแป้ง) แล้วหย่อนลงไปต้มในหม้อต้ม ประมาณ 30-40 นาที หากเป็นหน้าหนาวจะต้องต้มนานกว่านั้น อาจเป็น 50-60 นาที

6) นำแป้งที่ต้มแล้วมาตำให้ละเอียดจนแป้งเป็นเนื้อเดียวกัน ตำประมาณ 1 ชั่วโมง จากนั้นนำมาแป้งที่ตำแล้วมานวดให้เนื้อแป้งนุ่ม (เรียกว่ายี้แป้ง) และนำแป้งมาห่อในผ้าขาว แล้วนวดเคล้าให้เนื้อแป้งไหลออกมาผ่านเนื้อผ้า ซึ่งขั้นตอนนี้จะได้น้ำแป้งที่เหนียว นุ่ม ละเอียด พร้อมนำไปโรยทำเส้น

7) นำแป้งมาโรยในหมอน้ำที่ตั้งไฟไว้ จนน้ำร้อนแต่ไม่ถึงกับเดือดพล่านเพราะจะทำให้เส้นขนมหุ้นขาด โรยแป้งลงไปในหม้อ รอให้แป้งลอยขึ้นจึงตักขึ้นมาใส่ในน้ำเย็นล้างให้สะอาด 3-4 น้ำ ก่อนจับเส้นขนมหุ้น โดยเคล็ดลับการไม่ให้เส้นขนมหุ้นเปรี้ยว คือ การเปลี่ยนน้ำล้างเส้นขนมหุ้นบ่อย ๆ รวมระยะเวลาที่ต้องใช้สำหรับการทำเส้นขนมหุ้นทั้งหมด 3 วัน

ภาพที่ 6 กระบวนการจับเส้นขนมจีนเพื่อส่งให้ร้านที่สั่งทำ

ที่มา : ภาพถ่ายเมื่อ 23 กุมภาพันธ์ 2562 ณ บ้านประโดก ตำบลหมื่นไวย อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา

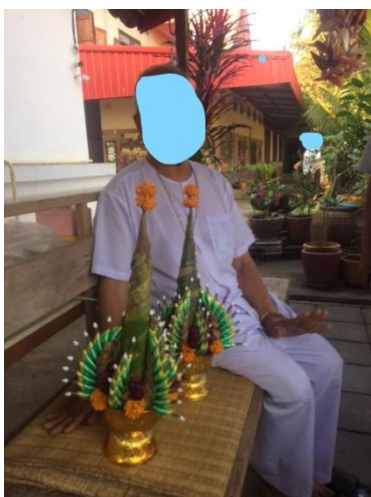
ในปัจจุบันการทำเส้นขนมจีนทำได้ง่าย และสะดวกกว่าเดิมเนื่องจากมีเครื่องทุ่นแรงสำหรับการทำเส้นขนมจีน ผู้ให้ข้อมูลเล่าว่า เริ่มส่งเครื่องโรยเส้นขนมจีน และเครื่องตีแป้งมาใช้ก่อน จากนั้นเป็นเครื่องไม้แป้ง และเครื่องกรองแป้งตามลำดับ ถึงแม้ว่าการทำเส้นขนมจีนจะทำได้ง่ายขึ้น แต่จำนวนผู้ทำเส้นขนมจีนกลับน้อยลง ปัจจุบันบ้านประโดกมีผู้ทำขนมจีนขายเพียง 2 เจ้าเท่านั้น การทำน้ำยาขนมจีนอันเป็นอาหารอีกอย่างที่สะท้อนอัตลักษณ์ของคนประโดก ด้วยมีเครื่องแกงที่ทำให้น้ำยามีรสจัด หอมกลิ่นเครื่องแกงผสมกับเนื้อปลาช่อนขุนชั้นน้ำรับประทาน การทำน้ำยาประโดกมีความเป็นพิเศษ คือ ใส่ทั้งน้ำปลาร้าและน้ำกะทิ วัตถุดิบที่ใช้ในการทำ ได้แก่ พริก จะเลือกพริกชี้หนู เพื่อให้ได้รสเผ็ดร้อน และใส่พริกเม็ดใหญ่ (พริกจิน) เพื่อสร้างสีสันให้กับน้ำยา ตะไคร้หั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ ข่าต้องไม่อ่อนและไม่แก่จนเกินไป หั่นเป็นแว่น ใบมะกรูดใส่ลงไปในหม้อต้มเครื่องแกงทั้งใบกระชายสดหั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ หัวหอมแดงแกะเปลือกออก (ใช้หอมบ้านที่ปลูกเอง จะมีรสหอมอร่อย) นอกจากนั้นมีกระเทียม น้ำปลาร้า เกลือ กะทิ กะปิ และปลาช่อน สำหรับปลาช่อนที่ใช้ทำน้ำยาขนมจีน เนื่องจากชุมชนประโดกมีน้ำและปลาที่อุดมสมบูรณ์จึงใช้ปลาช่อนที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาทำ

ด้านการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการทำขนมจีนและน้ำยาประโดก ได้มีการสร้างศูนย์เรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ขนมจีนบ้านประโดก เพื่อให้ผู้ที่สนใจเข้าไปศึกษาเรียนรู้ ทดลองทำขนมจีนทั้งแบบโบราณ และแบบปัจจุบัน

1.3 ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรม ชุมชนตำบลหมื่นไวย อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา นอกจากจะมีชื่อเสียงเกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านการทำอาหารแล้วที่หมู่บ้าน ยังปรากฏวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ และความศรัทธาต่อพุทธศาสนา มีโบสถ์โบราณที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีอายุกว่า 300 ปี เป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นจากศรัทธาในพุทธศาสนา เป็นศาสนสถานที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โดยเฉพาะพิธีกรรมการบวช นอกจากโบราณสถานที่สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาที่ชุมชนมีต่อพุทธศาสนาแล้ว สิ่งที่บ่งบอกว่า ชุมชนตำบลหมื่นไวยเป็นผู้สืบทอดพุทธศาสนามาจนถึงปัจจุบันก็คือ ประเพณีพิธีกรรมอันเกี่ยวข้องกับศาสนาในรอบ 12 เดือน โดยที่วัดหมื่นไวยเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมการบรรพชาหมู่ ไหว้ครู และครอบครูเป็นประจำทุกปี

การประกอบพิธีกรรมการบวช การไหว้ครู และครอบครูประจำปีของวัดหมื่นไวยมักจะมีข้าวของเครื่องใช้เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนความเคารพ ความศรัทธาต่อเทพยดาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเพิ่มความเข้มขลังให้เกิดขึ้นขณะประกอบพิธีกรรม ซึ่งสิ่งที่ขาดไม่ได้ และถือเป็นสิ่งสำคัญก็คือ บายศรี

จากการศึกษาข้อมูลพบว่า ประชาชนชาวบ้านที่บ้านหมื่นไวย หมู่ 2 ตำบลหมื่นไวย อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา เรียนรู้ภูมิปัญญาการทำบายศรีจากความชอบส่วนตัวเนื่องจากเป็นผู้มีนิสัย ชอบสังเกต ชอบจดจำ จึงหันมาเลียนแบบการทำบายศรีจากบุคคลอื่น อันเป็นกระบวนการเรียนหรือสั่งสมภูมิปัญญาโดยวิธีครูพักลักจำ จากนั้นเริ่มทำบายศรีเมื่ออายุ 22 ปี เนื่องจากการเป็นผู้มีจิตสาธารณะ อยากช่วยงานวัด เมื่อวัดหมื่นไวยมีกิจกรรมเกี่ยวกับการสู่ขวัญ งานลอยกระทง หรืองานประจำปีที่ต้องใช้เงินจำนวนมาก ก็อยากมีส่วนช่วยให้วัดได้ประหยัดค่าใช้จ่าย จึงฝึกหัด พัฒนาฝีมือเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 7 ประชาชนชาวบ้านและผลงานการทำบายศรี

ที่มา: ภาพถ่ายเมื่อ 23 กุมภาพันธ์ 2562 ณ วัดหมื่นไวย ตำบลหมื่นไวย อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา

ประชาชนชาวบ้านเล่าว่า แรกเริ่มจะต้องหัดทำบายศรีปากชามเพื่อถวายครูใหญ่ (ครูที่เคารพหรือถวายพระ) ให้ได้เสียก่อน ต่อจากนั้นจึงหัดทำบายศรีลักษณะอื่น ๆ ตามลำดับ ในการทำงานการทำบายศรีขึ้นอยู่กับลักษณะของงาน บายศรีสู่ขวัญทั่วไป ได้แก่ บายศรีสู่ขวัญคนป่วย สู่ขวัญนักเรียน นักศึกษา (ไม่มีบายศรีสู่ขวัญคู่บ่าวสาว เนื่องจากคนชุมชนหมื่นไวยหรือคนโคราชส่วนมากจะไม่มีพิธีกรรมการบายศรีคู่บ่าวสาวเหมือนคนอีสานโดยทั่วไป) และเพื่อบูชาสถานที่ เปิดสถานที่ เปิดรับเทพรับพรหม มักจะทำบายศรีปากชาม 1 คู่ และบายศรี 3 ชั้น ส่วนบายศรีสู่ขวัญนาค สำหรับนาคคู่ จะทำบายศรีหลัก 9 ชั้น หากเป็นนาคเดี่ยว จะใช้บายศรีหลัก 7 ชั้น บายศรีปากชามใหญ่ 1 คู่ (ใส่มะพร้าวอ่อน 1 ลูก/ข้าวสุก 1 ถ้วย ไข่ต้ม 1 ฟอง เปิดปากกรวยได้) ขนมนใส่บายศรี มีกล้วย ถั่วดิน นางเล็ด ผักบัว ข้าวต้มกล้วย (อย่างละ 3 ชั้น) สำหรับบายศรีในกรณีไหว้ครูใหญ่ประจำปีของวัดหมื่นไวย จะใช้บายศรีหลัก 5 ชั้น จำนวน 1 ต้น บายศรีหลัก 7 ชั้น จำนวน 1 คู่ และบายศรีหลัก 9 ชั้น จำนวน 1 คู่

การทำงานทุกอย่างย่อมมีครูบาอาจารย์ หากทำงานโดยไม่ระลึกถึงครูบาอาจารย์ ไม่มีหลักปฏิบัติ ก็ทำให้ผู้นั้นไม่ประสบผลสำเร็จในการทำ และเชื่อว่าอาจทำให้เจ็บป่วยล้มตายได้ ในการทำบายศรีมีหลักในการปฏิบัติตน คือ ถือว่าใบตองนับเป็นของสูง ห้ามเหยียบยำ ควรเก็บพับให้เรียบร้อย หากเหยียบใบตองจะทำให้เจ็บป่วยได้ การพูดจาจะไม่พูดคำหยาบคาย ต้องพูดแต่สิ่งที่เป็นมงคล ใบตองที่ใช้ต้องใช้ใบตองตานี ใช้อย่างอื่นแทนใบตองไม่ได้ เพราะใบตองตานีคือแม่บายศรี คนทำบายศรีต้องทำพิธีครอบครู 1 ครั้ง ต่อ 1 ปี (วัดหมื่นไวยจัดเป็นประจำทุกปี เข้าให้บูชาครู เย็นเชิญเทพมาเซิมอาหารหวานคาวเครื่องบายศรี และมีการไหว้ครูครอบครู) ก่อนทำบายศรี ต้องมีการขึ้นพานครู บูชาครูบายศรี ด้วยกรวย 6 กรวย ผ้าขาว 1 ผืน ยาว 3 เมตร และเงิน 24 บาท ในกรณีเป็นงานใหญ่ ต้องมีการขึ้นครู ไหว้ครูเสียก่อนทุกครั้ง แต่ถ้างานเล็กไม่ต้องทำเพราะที่บ้านมีการบูชาครูอยู่แล้ว

ภูมิปัญญาด้านศิลปหัตถกรรมเป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากความสนใจ ความชอบ และความละเอียด ประณีตของแต่ละบุคคล การทำบายศรีแต่ละครั้งผู้ทำจะต้องใช้เวลา ใจ และอุทิศร่างกายเป็นจำนวนมากกว่า จะได้นายบายศรีแต่ละชิ้น จึงเป็นเหตุให้ในปัจจุบันแม้จะมีผู้สนใจแต่ก็ไม่มีผู้ลงมือปฏิบัติและสานต่องานทางด้านนี้ อย่างจริงจัง ทั้ง ๆ ที่ประชาชนชาวบ้านยินดีที่จะถ่ายทอดความรู้ทางด้านนี้หากมีผู้สนใจ จึงยังไม่มีผู้รับการถ่ายทอด องค์ความรู้และปฏิบัติสืบต่อได้

2. คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นจากวิถีชีวิตของชาวบ้าน ตำบลหมื่นไวย อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา

2.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้ชาวบ้านมองเห็นประโยชน์จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และนำมาปรับ ในวิถีการดำรงชีวิต กล่าวคือ ชุมชนประโดก มองเห็นประโยชน์ของข้าวเหลืองประทิว มาทำเป็นเส้นขนมจีนที่มีกลิ่นหอม และสืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบัน ในพื้นที่ชุมชนหมื่นไวยเป็นพื้นที่ทำการเกษตรที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยน้ำและปลา ชาวบ้านนำปลาช่อนมาใช้เป็นส่วนผสมหลักของการทำน้ายาขนมจีนที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนประโดกจนเป็นที่รู้จัก ไปทั่วประเทศ

2.2 ภูมิปัญญาก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน คนในชุมชนตำบลหมื่นไวย มีความรักและสามัคคีกัน ด้วยมีโบสถ์โบราณ 300 ปี ที่วัดบ้านหมื่นไวย เป็นพื้นที่เหนียวจิตใจ และสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในชุมชน ก่อให้เกิดความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม บรรพบุรุษของคนชุมชนหมื่นไวยในอดีตหรือแม้แต่ผู้สูงอายุในชุมชน ปัจจุบันมีความผูกพันกับโบสถ์หลังนี้เป็นอย่างมาก จึงพร้อมใจกันจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาที่วัด อาทิ กิจกรรมการไหว้ครูประจำปีวัดหมื่นไวยเพื่อระลึกถึงคุณครูบาอาจารย์ และการบรรพชาหมู่ กิจกรรมตามประเพณี 12 เดือน ถือเป็นกิจกรรมที่สร้างความรัก ความสามัคคีให้เกิดขึ้นภายในชุมชน

2.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยสร้างขวัญกำลังใจ โดยเฉพาะภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่พึ่งทางจิตใจให้กับคนในสังคม หากได้ปฏิบัติจะทำให้อบอุ่น จากการที่ญาติพี่น้องมาร่วมพิธีกรรม รู้สึกปลอดภัยจากภัยอันตรายเนื่องจากมีเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง และเป็นสิริมงคล กับชีวิตเมื่อได้ร่วมพิธีกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สร้างขวัญกำลังใจให้กับคนชุมชนหมื่นไวย ได้แก่ การจัดประเพณี บายศรีสู่ขวัญ ไหว้ครูประจำปีของชาวบ้านหมื่นไวย เพื่อระลึกถึงครูบาอาจารย์ ตลอดจนจนเป็นการแสดงความเคารพ ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในวัดหรือในชุมชน

2.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีส่วนสร้างงาน สร้างอาชีพ และเพิ่มรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่น จากการทำขนมจีน เส้นหมึก เพื่อส่งขายให้ร้านค้าในชุมชนหลายร้าน ร้านค้าก็มีรายได้จากการขายขนมจีนกับน้ายา และอาหารอื่นอีกทอดหนึ่ง นอกจากนี้พริกแกงก็สร้างรายได้ สร้างอาชีพให้กับคนในชุมชนบ้านหนองนาหลุมและหมู่บ้านใกล้เคียง บางคนมารับจ้าง ช่วยทำพริกแกง และบางคนนำข่า ตะไคร้ มาขายสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนอีกทางหนึ่งได้อีกด้วย

2.5 ภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยเสริมสร้างสุขภาพคนในท้องถิ่นให้ดีขึ้น หรือช่วยจัดโรคร้ายไข้เจ็บ เห็นได้จากภูมิปัญญาการรักษาโรคด้วยน้ำมันงาของหมอพื้นบ้านทั้งสองคนที่ช่วยให้คนในชุมชนหมั่นไผ่ และชุมชนใกล้เคียงมีที่พึ่งพิงยามเจ็บไข้ หรือป่วยจากวิถีการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ และยังเป็นการสร้างรายได้ อีกทางหนึ่งให้กับหมอพื้นบ้านซึ่งก็เป็นสมาชิกของชุมชนนั่นเอง

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญและมีคุณค่าเป็นอย่างยิ่งต่อวิถีการดำเนินชีวิต ของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ภูมิปัญญาทำให้ชุมชนผ่านพ้นวิกฤตและดำรงความเป็นชุมชนไว้ให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับ ธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืน สมดุล และเป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพ เป็นรากฐานการพัฒนา เพื่อการพึ่งพาตนเอง การพัฒนาและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยถูกถ่ายทอดผ่าน กระบวนการทางจารีต ประเพณีวิถีชีวิตของการทำมาหากินและพิธีกรรมต่าง ๆ และก่อให้เกิดความสงบสุขในชุมชนหรือหมู่บ้าน หรือในส่วนตัว ของชาวบ้านเอง

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นจากวิถีชีวิตชาวบ้าน ตำบลหมั่นไผ่ อำเภอมะนัง นครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา พบประเด็นที่น่าสนใจบางประเด็น ที่นำมาอภิปรายผลดังนี้

1. จากการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจากวิถีชีวิตของชาวบ้าน ตำบลหมั่นไผ่ อำเภอมะนัง นครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา พบว่า โดยส่วนมากปรากฏภูมิปัญญาท้องถิ่นการยังชีพเพื่อความอยู่รอด เป็นภูมิปัญญา การแสวงหาปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ได้แก่ ภูมิปัญญาด้านอาหาร หรือด้านโภชนาการ การทำขนมจีนประดก สะท้อนให้เห็นถึงองค์ความรู้ของบรรพบุรุษชาวบ้านกระโดกกว่า รู้จักสรรหาพืชพันธุ์มาแปรรูปเป็นอาหารที่มีรสชาติ รูปลักษณะ และกลิ่นเฉพาะท้องถิ่น นอกจากนี้ยังใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในธรรมชาติ ได้แก่ ปลาช่อน มาเป็นส่วนผสมของน้ำยาปลากะทิประดก และนำสมุนไพรพื้นบ้าน ได้แก่ พริก ขิง ข่า ตะไคร้ ใบมะกรูด กระชาย กระเทียม หอม มาเป็นส่วนประกอบของพริกแกง ที่ผ่านกระบวนการพัฒนา ปรับปรุง ให้มีรสชาติ สีสัน และกลิ่น ที่ทำให้ผู้ซื้อ อยากรู้ซื้อสินค้า

ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค พบว่าหมอพื้นบ้านที่ยังมีบทบาทในการดูแลสุขภาพคนในชุมชน คือ หมอน้ำมันงา รักษาอาการปวดตามร่างกาย กระตุก กล้ามเนื้อ เส้นเอ็น โดยใช้ น้ำมันงา หมอทั้งสองคนเรียนรู้ ภูมิปัญญาด้านนี้ มาจากครูคนเดียวกัน คนหนึ่งเรียนเพื่อสืบทอดมรดกทางภูมิปัญญาจากคนในครอบครัว อีกคนหนึ่งเรียนเนื่องจากความชอบและต้องการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันให้หายจากอาการเจ็บป่วย เมื่อพิจารณาในแง่การใช้สมุนไพรรักษา การนวด หรือการทาน้ำมัน อาจจะช่วยซ่อมแซม หรือคลายเส้นผู้มารับรักษา ให้หายจากการตึง เจ็บ เคล็ด ส่วนการใช้คาถาประกอบการรักษา คือการช่วยดูแลทางด้านจิตใจ เป็นการเสริมกำลังใจ ให้เข้มแข็งมีที่ยึดเหนี่ยว เนื่องจากคนไทยมีความเชื่อและผูกพันเกี่ยวกับเรื่องไสยศาสตร์เวทย์มนต์คาถา ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สามารถช่วยเหลือหรือคุ้มครองคนให้รอดปลอดภัยได้ สอดคล้องกับแนวคิดของปาดวาท มากนวล (Marknuan, 2014, pp. 114-115) ที่ระบุว่า การประกอบพิธีกรรมรักษาโรคถือเป็นการช่วยเหลือผู้ป่วยซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเครือญาติ หรือญาติมิตรในชุมชน เป็นการแสดงน้ำใจ ทั้งยังถือว่าเป็นการทำบุญกุศลเพราะได้ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน คาถาและพิธีกรรมรักษาโรคของหมอพื้นบ้านมีบทบาทในการสร้างความมั่นคงทางใจให้แก่คนในชุมชนยามที่เจ็บไข้ได้ป่วย และสะท้อนให้เห็นวิถีคิดและความพยายามของชาวบ้านที่จะจัดการกับวิกฤติด้านสุขภาพที่เกิดขึ้นโดยการเชื่อมโยง ความเจ็บป่วยกับความเชื่อ และแสดงออกผ่านพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมและหมอพื้นบ้านสามารถสื่อสาร ให้ชาวบ้านเข้าใจได้ แม้ในช่วงที่การแพทย์สมัยใหม่แพร่หลายจนกลายเป็นระบบการแพทย์หลักการรักษาโรคพื้นบ้าน ก็ยังคงดำรงอยู่เนื่องจากมีบทบาทที่แตกต่างกัน

2. ภูมิปัญญา เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการเก็บเกี่ยวประสบการณ์เพื่อการเอาตัวรอดในการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาด้านการโภชนาการ ด้านการรักษาโรค ด้านที่อยู่อาศัย ด้านเครื่องนุ่งห่ม ซึ่งหากพิจารณาจะพบว่า บรรพบุรุษอาศัยภูมิปัญญาหรือความรู้เหล่านั้นอยู่ในสังคมและอาศัยธรรมชาติแบบถ้อยถ้อยอาศัยหรือพึ่งพาซึ่งกันและกัน อาทิ ชาวบ้านรู้จักวิธีใช้ประโยชน์จากธรรมชาติสิ่งแวดล้อม นำพืชพันธุ์ สัตว์ต่าง ๆ มาทำอาหารมาใช้แรงงาน และมักมีวิธีสร้างความสมดุลหรือขอบคุณธรรมชาติผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีกรรมการบวชป่า การทำขวัญข้าว การทำขวัญควาย แต่ในปัจจุบันกลับพบว่าชาวบ้านมักจะใช้ประโยชน์จากธรรมชาติแบบเบียดเบียน จนทำให้ทรัพยากรในธรรมชาติลดน้อยลง เช่นกรณีชาวบ้านตำบลหมื่นไวยในปัจจุบันที่ต้องซื้อวัตถุดิบหลายอย่างจากที่อื่นเพื่อนำมาทำขนมจีนและน้ำยาเนื่องจากทรัพยากรในชุมชนมีจำนวนน้อยลง และมีสภาพกึ่งสังคมเมือง

นอกจากนี้หากกล่าวถึงวัตถุดิบที่นำมาทำเป็นอาหารของชาวบ้านตำบลหมื่นไวย มักจะพบอาหารที่เกิดจากพืชพันธุ์ สมุนไพร และสัตว์ ที่มีอยู่ในชุมชน และรสชาติจะเผ็ดร้อนด้วยรสของสมุนไพรที่ปลูกเองตามบ้านเรือนและท้องนา ซึ่งสอดคล้องกับ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม (Department of Cultural Promotion Ministry of Culture, 2016, p. 137) ที่ระบุว่า รสชาติอาหารของคนแต่ละภาคขึ้นอยู่กับสภาพนิเวศทางธรรมชาติและรสนิยมการกินของคนในท้องถิ่น คนในภาคอีสานดำรงชีวิตอยู่ในเขตที่ราบสูง นิยมอาหารรสจัด โดยเน้นเค็มและเผ็ด ซึ่งรสเค็มส่วนใหญ่ได้จากปลาร้าและเกลือ วัตถุดิบที่นำมาประกอบอาหารของภาคอีสานมักหาได้ง่ายในท้องถิ่น และนิยมนำไปปิ้งหรือย่างมากกว่าทอด

ภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยเสริมสร้างสุขภาพคนในท้องถิ่นให้ดีขึ้น หรือช่วยจัดโรคร้ายไข้เจ็บ เห็นได้จากภูมิปัญญาการรักษาโรคด้วยน้ำมันงาของหมอฟันบ้านที่สืบทอดมายังคนในครอบครัวและผู้สนใจหรือมีใจ ช่วยให้คนในชุมชน หมื่นไวยและชุมชนใกล้เคียงมีที่พึ่งพิงยามเจ็บไข้ หรือป่วยจากวิถีการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ และยังเป็นการสร้างรายได้อีกทางหนึ่งให้กับหมอฟันบ้านมาจนถึงปัจจุบัน กรณีดังกล่าวเห็นได้ว่าหมอฟันบ้านยังคงมีบทบาทต่อคนในชุมชนมากทั้งนี้เนื่องจาก การรักษาที่เข้าถึงได้ง่าย ราคาไม่แพง และบางรายรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันไม่หาย สอดคล้องกับเสาวนีย์ กุลสมบูรณ์ และรุจิราภรณ์ อรรถสิทธิ์ (Kulsombun & Atthasit, 2007, p. 98) ที่ระบุว่า งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับผู้ป่วยของ หมอฟันบ้านและการปฏิสัมพันธ์ของหมอฟันบ้านและผู้ป่วยพบว่า ผู้ป่วยส่วนใหญ่จบการศึกษาขั้นพื้นฐาน หลายช่วงอายุคน หลายอาชีพ ฐานะยากจนและปานกลาง ปัจจัยที่ทำให้ผู้ป่วยยังคงมารักษากับหมอฟันบ้าน มี 5 ด้าน คือ 1) ความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุของโรค 2) ความเชื่อมั่นความศรัทธา และชื่อเสียงของหมอฟันบ้าน 3) คำแนะนำจากญาติหรือผู้ใกล้ชิดที่เคยมีประสบการณ์การรักษาโรคแบบพื้นบ้าน 4) การรักษาแบบพื้นบ้านสะดวก เข้าถึงง่าย ค่าใช้จ่ายน้อยและอยู่ในวัฒนธรรมเดียวกับผู้ป่วยและ 5) การรักษาโรคของการแพทย์แผนใหม่ไม่หายและไม่อาจตอบสนองความพึงพอใจของผู้ป่วยได้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการผลวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. สามารถนำผลการศึกษาไปจัดทำฐานข้อมูลทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนครราชสีมาได้
2. สามารถนำผลการศึกษาไปพัฒนาเป็นเอกสารวิชาการ หรือจัดทำสื่อวีดิทัศน์เพื่อสืบทอดองค์ความรู้ด้านนี้

ให้กับเยาวชนต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลหมื่นไวย อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา เป็นศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง

- Choibamroong, T. (2011). *Wisdom for Creative Local Development*. Bangkok : King Prajadhipok's Institute. (In Thai)
- Department of Cultural Promotion Ministry of Culture. (2016). *Culture, way of life and wisdom*. Bangkok : Rungsin Printing. (In Thai)
- Kaewwanna, P. (2011). *Knowledge management, local knowledge*. Textbook and research project in honor of His Majesty the King's 84th Birthday Anniversary Northeastern Rajabhat University, 2011. Udon Thani : Udon Thani Rajabhat University. (In Thai)
- Kulsombun, S., & Atthasit, R. (2007) *Status and direction of research on folk wisdom in health*. Nonthaburi : Department of Thai Traditional and Alternative Medicine Ministry of Public Health. (In Thai)
- Marknuan, P. (2014). Magic and Ritual of Folk Healers : Analysis and Folkloristic Approaches. *Humanities Journal*, 21(1), 90-123. (In Thai)
- Office of the National Education Commission. (2002). *Lifelong learning strategies in the 21st century*. Bangkok : Office of the Prime Minister. (In Thai)
- Pakdeewong, P. (2009). *Thai wisdom and educational development*. Bangkok : The Publisher of Chulalongkorn University. (In Thai)
- Ratpiyapaporn, D., Jungprawate, P., & Janbanierd, S. (2007). *Thai Studies*. Bangkok : Triple Education. (In Thai)
- Sridharmma, K. (2011). *Wisdom of Local Isan. Textbook and research project in honor of His Majesty the King's 84th Birthday Anniversary Northeastern Rajabhat University, 2011*. Maha Sarakham : Maha Sarakham Rajabhat University. (In Thai)

ผู้เขียนบทความ

นางทิพย์วารี สงนอก

อาจารย์ประจำโปรแกรมวิชาภาษาไทย

E-mail: thipwari.s@nrnu.ac.th

นางสาวนนทยา จันทรเนตร์

อาจารย์ประจำโปรแกรมวิชาภาษาไทย

E-mail: ch.nontiya@gmail.com

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

เลขที่ 340 ถนนสุรนารายณ์ ตำบลในเมือง

อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา 30000